

BIELKELEDEN

A scenic landscape photograph of a lake with large pine trees and rocks. The sky is blue with some light clouds. The water is calm and reflects the surrounding greenery and rocks. The overall scene is peaceful and natural.

En kultur- och naturhistorisk
vandring på och omkring
Rostockaholme

Gert Knutsson / Per Melin

Bielkeleden

Den arkeologiska undersökningen på Rostockaholme avslutades 2004 och då väcktes frågan om platsens framtid. Skulle naturen fritt få återta det som med möda röjts fram ett 15-tal år tidigare eller skulle området vårdas och göras tillgängligt för en bredare allmänhet?

Det sista alternativet lät mest tilltalande och en samarbetsgrupp bildades, där Emmaboda kommun, Algutsboda hembygdsförening och länsstyrelsen stod för pengarna, medan Historiska föreningen svarade för det praktiska arbetet.

Det som från början var tänkt som en stig fram till den medeltida gården växte under projektets gång till en 6,5 km lång vandringsled runt Grimmansmålasjön. Två broar och hundrafemtio meter spänger senare invigdes leden i juni 2007. Därmed öppnade sig, endast någon kilometer från Emmaboda/Lindås, ett naturskönt rekreationsområde med en spännande natur- och kulturhistoria.

Leden

Leden börjar redan vid Rostockasjöns sydvästra strand, där skogsvägen från Lindås slutar. Man kan påbörja vandringen även vid andra platser längs leden, t.ex. norr om Lindås vid ”Lindströms” i Rasselbygd (gamla landsvägen), men denna beskrivning utgår från stigen vid stranden av Rostockasjön, liksom informationstavlorna längs leden.

Med en modern, tryckimpregnerad variant av Alguts kopparbro passerar Lyckebyån och den uråldriga gränsen mellan Södra Möre och Uppvidinge härad, varefter vi befinner oss på Rostockaholme. Senare forskning har visat att det äldre namnet på holmen var Lybecksholm. Samma namn dyker upp några mil söderut, varför det är troligt att det medeltida namnet på ån var Lybäcken. Dess roll för vårt område kan knappast överskattas. Den lockade hit våra första invånare för 7 000–8 000 år sedan, skapade förutsättningar för såväl frälsegårdar som medeltidens järnhantering (med sjömalmsutvinning bl.a. i Rostockasjön) och gav kraft till kvarnar och sågar samt senare glasbruk och gjuterier,

Karta över leden (P. Melin 2008).

av vilka en del blev blomstrande industrisamhällen. Isarna på sjö- och åsystemen underlättade också transporter av timmer, ved, grus och sand, vinterfoder till husdjuren (se nedan) samt faktiskt också av själva sjöisen. Innan kylskåpens tid lagrade nämligen mejerierna sjöis täckt med sågspån för att kunna kyla mjölken på sommaren.

Åsen

Den sydligaste delen av holmen utgörs av en rullstensås, som avsattes av en isälv vid inlandsisens avsmältning från området för drygt 14 000

En smal och låg rullstensås vid ledens början bildar näset mellan Rostockasjön i öster och Lyckebyån – Grimmansmålasjön i väster (G. Knutsson 2008).

år sedan. Åsen består av rundade block och stenar samt grus och sand. Små, igenvuxna täkter visar, att man här har tagit material till att bygga vägar och kanske hus – enligt uppgift bl.a. till kyrkobygget i Emmaboda. Åsen är en fortsättning på den s.k. Lindåsen, som just vid Lindås har sin mest markanta utbildning med upp till 11 meter höga och slingrande getryggar samt mellanliggande sänkor, varigenom ett åsnät utformas (Knutsson 1965, 1967). Här vid leden är åsen först endast ett par meter hög och cirka 20 meter bred, men den blir efterhand mäktigare och grenas upp i två parallella ryggar, som omsluter en kärrefylld, långsmal sänka, en åsgrav.

Norr därom finns en bred sandplatå utbildad, där förutsättningarna för bosättning och odling var goda, liksom genom den källa med klart och kallt vatten, som påträffades vid utgrävningarna.

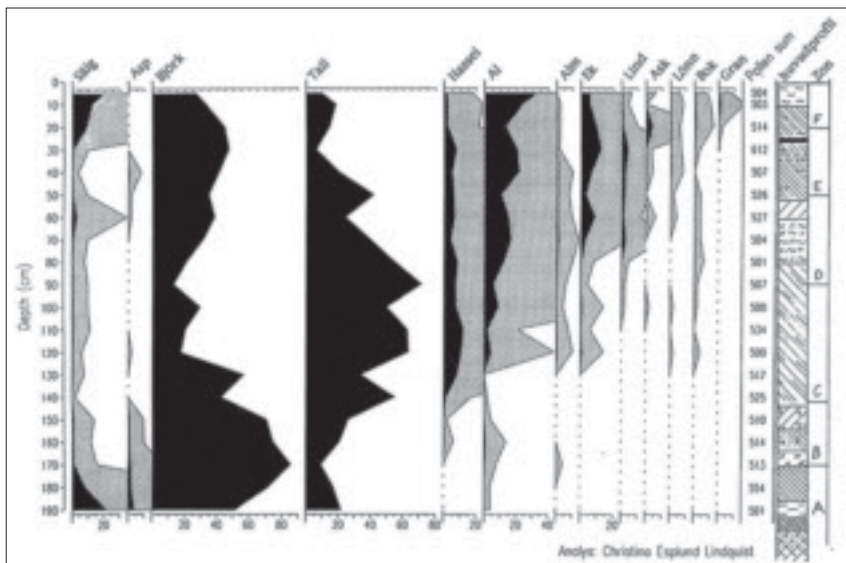
Grundvattnet i grusåsen och sandplatån har för övrigt också i löst form transporterat det järn, som utfällts som sjömalm, framförallt i vissa läckagepunkter av grundvatten på bottnen av Rostockasjön.

En källa, förstärkt med ett träkar, försåg sätesgården med friskt grundvatten (G. Knutsson 2008).

Åsgraven

Sänkan uppkom genom att ett stort isblock låg kvar länge vid isavsmältningen och förhindrade avsättning av grus och sand. Efterhand blev det en liten göl i sänkan, i vilken det först avsattes lerig sand och sedan olika typer av gyttja och torv, medan gölen grundades upp till ett kärr. Dessa organiska avlagringar är cirka två meter mäktiga och innehåller rester av vass, mossor, kvistar och blad samt frön av t.ex. vattenklöver men framförallt pollen från olika växter på platsen och från hela omgivningen. Genom att analysera pollensammansättningen i olika lager har vegetationsutvecklingen kunnat följas under 10 000 år (Esplund Lindquist 1993). När området blivit isfritt följde en period med grästundra, som efter ett par tusen år övergick i gräshed med inslag av björk och tall och senare också al och hassel. Därefter följde en period med flera grader varmare klimat, då frodig ekblandskog med alm och lind bredde ut sig. Man vet att under denna värmetid för 5 000–8 000 år sedan fanns kärrsköldpaddan i dessa trakter. Sedan blev det åter kallare,

Pollendiagram från åsgraven, vilket visar vegetationsutvecklingen under 10 000 år. Diagrammet bygger på bestämningar av cirka 500 trädpollen i varje prov på var tionde centimeter i den två meter djupa borrhärnan (Chr. Esplund Lindquist 1993).

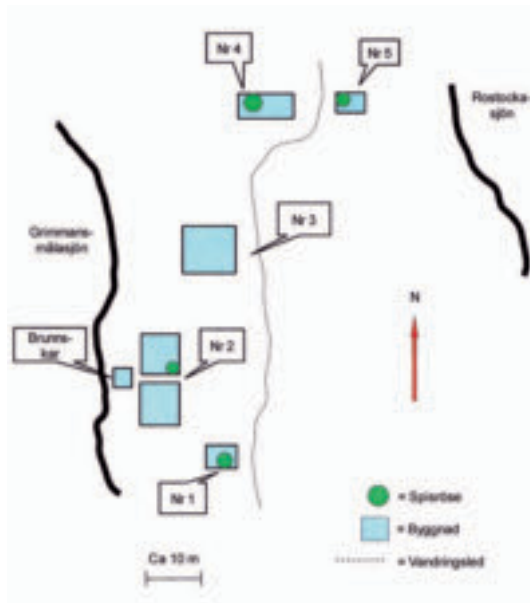
varvid almen minskade och björken ökade samt boken vandrade in söderifrån. Granen kom däremot norrifrån och började vandra in för 2 000 år sedan.

Sätessgården

Landskapet öppnar sig och vi når platsen för den medeltida gården. Under ett tiotal år bedrevs här en arkeologisk undersökning under ledning av Torbjörn Sjögren från Kalmar läns museum samt Agneta Hällström.

Är vi uppmärksamma kan vi idag hitta lämningar efter minst fem byggnader. Alldeles till vänster om oss innan vi går ut på området (nr 1 på kartan nästa sida) finns en mindre kulle som döljer resterna av en raserad ugn/spis. Dessa s.k. spisrösen kan vi finna i alla byggnaderna (utom källaren) vilket tyder på att dessa är gårdens mest påkostade hus. De enklare: bodar, fähus, lador, loge saknade uppvärmning, hade enklare grunder och har därför inte lämnat några spår efter sig.

Går vi till vänster ner mot stranden av Grimmansmålasjön ligger lämningen av två huskroppar med en meterbred gång emellan (nr 2).

Skiss över gårdsområdet (P. Melin 2008).

Den norra kroppen innehåller ett spisoröse i sydost. Kraftiga syllstenar avgränsar husen/huset mot stranden. Möjligen kan man tolka detta som en högloftstuga. I sänkan utanför husen hittades resterna av ett brunnskar. En ram av plankor, ca 2 x 2 meter, omgav en kallkälla. Genom analys av årsringsmönstret kunde konstateras att virket till brunnskaret var avverkat på hösten 1337.

Mitt på gårdsplanen har anläggningens viktigaste hus legat. Idag återstår endast resterna av en nedgrävd källare med måtten ca 8 x 10 meter (nr 3). Här har skatten från underlydande gårdar i form av smör, skinn, kött m.m. samlats. En ca 2 meter bred trappa ledde ner i källaren och på nedersta trappsteget fanns resterna av en laggad tunna. Om de andra husen var ”välstädade” gjordes desto mer fynd här: ett medeltida hänglås, ett halster, ett centrumbeslag till en träsköld, en ljushållare m.m. De kraftiga murarna samt mängden av förkolnat virke antyder att källaren haft en timrad överbyggnad i ett eller två plan. Här hade förmodligen gårdsherren sin ”representationsvåning”.

Ett hundratal meter norrut finns ytterligare två hus. Det vänstra (nr 4)

framträder främst genom den väl avvägda platån och ett stort spisiröse. På husets norra långsida skymtar flera syllstenar. Fynden utgjordes av några keramikskärvor samt en tärning i ben.

I det högra huset (nr 5) syns syllstenar och röse ännu tydligare. Flera stora tegelstenar av medeltida format hade utgjort bädd i eldstaden. Kanske var detta gårdens badstuga. Här fann man bl.a. ett silvermynt präglat av kung Magnus Eriksson på 1330-talet.

Halster från källaren. Foto: Pierre Rosberg, Kalmar läns museum.

När arkeologerna plockade ihop sina verktyg hade bilden av en betydande stormannagård tonat fram, uppförd någon gång i slutet på 1200-talet och övergiven efter brand ett hundratal år senare. Att den, ännu så länge, anonyma byggherren var en man med makt, kunskap och resurser fanns flera bevis på: det exklusiva fyndmaterialet, husens dimensioner och till viss del byggmaterialet (tegel).

Men där arkeologerna går bet får historikerna ta vid. För några år sen uppmärksammades en beskrivning (gjord av Gustav Vasas sekreterare Rasmus Ludvigsson) av ett medeltida, numera försvunnet, gåvobrev:

Gåffuebrefff på en gård heter Drötningehult, som her Nils Turesson, riddere, gaff sin tienere Benct Myrck, som han ärffft hade effer sin salige fader her Ture Katilson, riddere. Datum 1313 på hans gård Lybeke. Thette breff försegle hans brödre, her Sten Turesson och her Benct Turesson, riddere.

Vi kan konstatera att Nils undertecknade detta gåvobrev när han be-

fann sig på sin gård Lybeke. I detta fall skall gård tolkas som sätesgård enligt historikerna. Brevet finns också beskrivet från 1600-talet och är där daterat till 1343. Detta verkar mer troligt eftersom Ture Kettilsson dog först i slutet på 1320-talet och innan dess kunde knappast Nils ha ärvt fadern.

Detta brev är i och för sig intressant men riktigt spännande blir det först, när man kopplar det till vad som noteras om gården Rostock i jordeböckerna 1558–59:

Gården har åker till 4 tunnor och äng till 8 lass samt 'passlig god' fämark; i Rostockasjön (Roståcken) har den 2 notvarpar och 2 mjärdestånd. Till gården ligger en ö i Rostockasjön som heter "Lybkehålme" som kan föda två eller tre kiedh ...

Tydligen hette holmen Lybecksholme under medeltiden. Men varför skulle Nils ha sin sätesgård just här?

Några av handlingarna från Vadstena kloster kan ge oss en ledtråd. 1395 söker sig Nils Turessons brorson Sten Stensson (Bielke) dit för att få lugn och ro samt bli väl omhändertagen på gamla dar. Samtidigt skänker han ett antal gårdar i Algutsboda, Hälleberga och Ekeberga socknar till klostret. Genom en jordebok från 1447 kan dessa gårdar identifieras, 25 fanns i Algutsboda och samtliga låg i socknens södra del. Hur hade Sten kommit över detta jordinnehav? Så här stora godsmassor köper man inte hur som helst, det vanligaste var att de överfördes genom arv eller giftermål. Vi vet att Stens farfar (Ture Kettilsson) ägde jord i trakten och att hans farbrors (Nils Turesson) sätesgård hette Lybeke. Slutsatsen att godsens ursprungligen tillhört Ture (eller en generation före honom), sen vandrat över till Nils (som dog utan bröstarvingar) för att slutligen ärvas av Sten är inte svår att dra.

Vi vet också att Nils ägnade Växjö domkyrka speciell omtanke och de sju gårdar (Getasjö prebende) som under 1300-talet skänktes till en altarestiftelse i kyrkan är troligen en gåva från honom. Dessa gårdar låg i en krans runt Rostockaholme.

På starka grunder kan vi alltså idag hävda att gården var en sätesgård för en av våra mest betydande adelsmän under 1300-talet.

Nils Turesson (Bielke)

Bielkeätten, en av medeltidens ledande frälsesläkter, har sina rötter i den småländska myllan. De första kända medlemmarna var bröderna

Ture och Nils Kettilsson. Ture, som dog någon gång mellan 1322 och 1327 efterlämnade flera barn och hans fem söner skulle alla nå en framskjuten plats inom den svenska rådsaristokratin. 1339 uppträder en av sönerna – Nils Turesson – som lagman på Öland och från 1348 får han samma befattning i Tiohärad – en uppgift som varit kopplad till släkten i flera generationer.

1342 dubbas han till riddare och två år senare följer han familjetraditionen och blir riksråd. I slutet på 1340-talet stärker han sin position ytterligare, när han blir drots.

Drotsen fungerade i princip som ställföreträdande kung, när denne var ute på sina många resor.

I samband med en belägring av Åbo slott dödades Nils någon gång på hösten 1364.

Under sina balansgångar i maktens korridorer hade han förvärvat gods i de flesta delar av nuvarande Sverige men även i Finland. Detta innebar säkert att hans intressen i det perifera Algutsboda minskade. Besöken blev färre och färre. När sen Sten Stensson får arva sin farbror har troligen sätesgården spelat ut sin roll.

Det är onekligen fantasieggande att en av Sveriges äldsta adelslätker, Bielkeätten, förmodligen har sina rötter i Algutsboda socken.

Vi fortsätter och strax norr om gårdsområdet finns flera spår efter odling i form av röjningsrösen och åkerhak. De flesta är resultat av 1800-talets jordbruksexpansion men en del är säkert medeltida. Vid de arkeologiska undersökningarna gjordes flera stenåldersfynd i form av kvarts- och flintavslag. Några kunde dateras till neolitisk tid (bondestenålder) och en del mindre, oregelbundna odlingsytor i området kan möjligen kopplas till denna period.

Alldeles norr om de igenvuxna åkrarna har byggnadsstenen till gården hämtats.

Nils Turessons vapen (från Sveriges medeltid, Hans Hildebrand 1877).

Norr om gårdsområdet smalnar rullstensåsen åter av, tunnas ut och försvinner i moränmarken men dyker sedan upp norr om holmen i några spridda avlagringar för att väster om Getasjön få en så mäktig utbildning att vattenförsörjningen till hela Emmaboda tätort kan arrangeras där genom s.k. konstgjord grundvattenbildning (Knutsson 1970).

Leden viker av ner mot Grimmansmålasjön och passerar en av de mera gåtfulla lämningarna på holmen. Tre meter bred och cirka tjugofem meter lång ligger den alldeles i strandkanten.

Väg, fördämning eller kanske kaj? Teorierna är många men ingen känns självklar. På andra sidan stigen ligger flera lertag och kanske tog man råmaterial här till allt det tegel vi funnit. På en ö, cirka 150 meter från anläggningen, finns rester efter en stor ugnskonstruktion, möjligen en tegelugn.

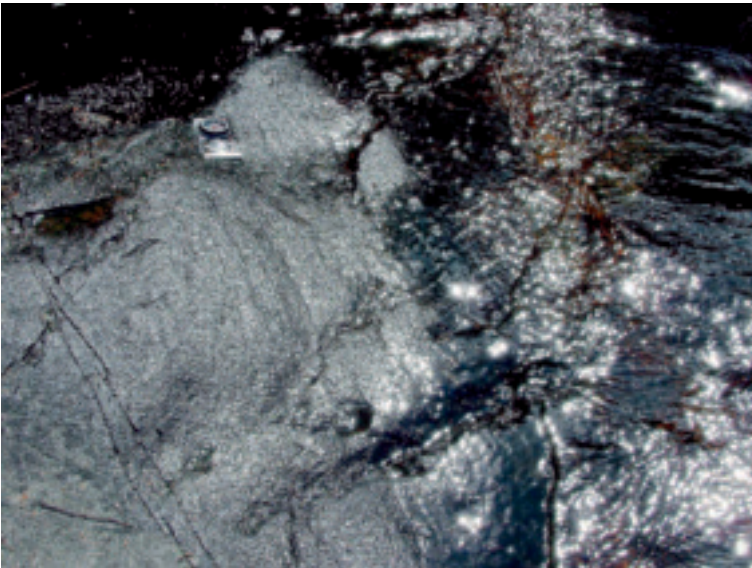
Dioritberget

Leden kommer fram till en liten vik av Grimmansmålasjön och där träffar vi för första gången på hållar av fast berg, i det s.k. Badberget. Berggrunden i hela trakten är mycket gammal (mellan 1850 och 1650 miljoner år), s.k. urberg, och bland de allra äldsta bergarterna är dioriten, som tillhör gruppen ”grönstenar” eller basiska bergarter. De innehåller ingen eller ytterst lite kvarts till skillnad från de ”sura”, kvartsrika graniterna. Diorit är en grågrön eller grönsvart, medelkornig bergart. Mineralen utgörs av grönsvart hornblände, svart glimmer samt en gråvit till grågrön fältspat. Grönstenarna vittrar lättare och ger upphov till en näringsrikare mark än graniterna, vilket bl.a. kan medföra en rikare växtlighet och ett mindre surt grundvatten än i granitområdena. Grönstenar finns i ett större bälte från Grimmagärde över Rostock och ned till Ödevata samt i några mindre stråk i trakten, bl.a. vid Algutsboda kyrka och vid Emmaboda tätort (Nilsson & Knutsson 1972).

”Badberget” består i huvudsak av diorit, även om färgen och mineral sammansättningen växlar något. Det som skiljer sig helt i berget är de smala gångarna i ungefär nord-sydlig riktning av en ljus (rosa), finkornig, kvartsrik bergart, som kallas aplit. Den har bildats senare i sprickor i dioriten. Om man är riktigt skarpsynt, kan man på hållarna i vattenbrynet se spår av landisens rörelse, s.k. isräfflor. Riktningen är 340°, vilket visar att landisen rörde sig från nordväst mot sydost.

Smal gång av finkornig, ljus, kvartsrik bergart (aplit) i svart, basisk huvudbergart (diorit) vid Badberget (G. Knutsson 2008).

Svagt utbildade isräfflor i diorithällen i strandkanten av Badberget. Räfflorna visar att landisen rört sig från nordväst mot sydost i landskapet, vilket överensstämmer med observationer på andra ställen i trakten (G. Knutsson 2008).

Den centrala delen av Gubbakärret upptas av en tallmosse med karaktärsväxten skvattram (de höga risväxterna med vita blommor) samt bl.a. vit tuvull (G. Knutsson 2008).

Gubbakärret

När vi passerar ”Gubbakärret” längst i norr har vi lämnat holmen och nått fastlandet. Här finns ett av kommunens vackraste bestånd av tallar. Tyvärr slog åskan ner i den största och äldsta, den s.k. Stora Tallen, för ett tiotal år sedan.

”Gubbakärret” är en intressant myrmark, som man bör göra en kort avstickare till åt norr. Det egentliga kärret, som karakteriseras av starr- och mossarter, pors, björk- och tallbuskar, träffar man på i de fuktigare kanterna (laggen). Den centrala och något högre delen av myrmarken upptas av en torrare tallmosse, som domineras av risväxter (bl.a. ljung, lingon, odon, rosling, skvattram), tuvdun och tallar.

Sjömålen

Så småningom når vi ett av dagsverkstorpen under Grimmansmåla gård – Sjömålen. Den sista brukaren var Anton Palmqvist som friköpte fastigheten 1934. Idag (2008) är den i holländska händer. På 10 hektar,

med 3–4 kor, grisar och höns, gick det att försörja en familj ända fram till 1950-talet. För den småländske bonden med sin karga jord har aldrig odlandet gett något överflöd. Odlade gjorde man för husbehov, inkomsterna kom av djurhållning samt olika binärningar som kolning, tjär- och pottaskebränning m.m.

Maderna

Att hålla djuren vid liv vintertid krävde mycket foder. Slättermarken var livsviktig. Bodde man intill sjöar och vattendrag fick man också tillgång till det saftiga ”gräset” på maderna. Så kallas de kärrmarker, som breder ut sig omkring sjöar och åar i Småland. Vid högvatten översvämmas de och får härigenom ett extra tillskott av näringsämnen.

Maderna nyttjades därför i dessa skogstrakter som slättermarker och ”mahöet” var näst efter höet från lövängarna det viktigaste vinterfodret för boskapen. Maderna är sålunda mycket noggrant skiftade. På de omfattande maderna längs Lyckebyån mellan Rostockasjön och Getasjön

Maden nedanför Sjömålen har dels flacka, låga stråk med starrväxter, dels mosstuvor med pors och tranbär (G. Knutsson 2008).

"Mahus", Sjömålen (P. Melin 2008).

har även byar och gårdar, som ligger långt från ån, egna skiften och de hade också s.k. "mahus", dvs. lador för att förvara höet i tills det kunde köras hem till gården med släde på vintern.

Madslåttern har upphört sedan länge men upprätthålls i några naturreservat längs Lyckebyån, närmast vid Huvudhultakvarn norr om Broakulla, se Knutsson (1977).

Moränmarkerna

Leden går nu i stort sett helt genom mycket typiska moränmarker ("Grimmansmåla mo"). Sådana marker har även passerats på hela norra delen av Rostockaholme och kommer också att dominera mot slutet av leden söder om Grimmansmålasjön.

Morän (eller pinnmo och på småländska "jätter") kallas den jordart, som bildades när den en gång så mäktiga inlandsisen gled fram över landskapet, tog upp löst jordmaterial (vittringsprodukter o. dyl.), bröt loss såväl stora block som stenar från berget och packade ihop alltsammans till vårt lands vanligaste jordart, moränen. Den täcker berg-

Storblockig morän med småkulliga ytformer är typiskt för "Grimmansmåla mo" (G. Knutsson 2008).

grunden nästan överallt och bildar olika ytformer beroende på avlagringsmiljön. Här vid leden är den småkullig, vilket visar på bildning i en s.k. dödismiljö i Lyckebyåns dalgång. Höjdbyarna i dessa trakter är däremot ofta utformade som långsmala höjdryggar, s.k. drumlins, vilka avsattes av en aktiv landis, t.ex. vid Algutsboda kyrka (Knutsson 1962). Moränen har vanligen en sandig-moig eller grusig grundmassa samt ofta hög block- och stenhalt. Kornstorlekssammansättningen beror i hög grad på typen av berg i trakten och på hur långt partiklarna transporterades. Den här vanligaste bergarten, den röda Växjögraniten, har tydliga men glesa sprickor, varigenom stora block kunde brytas loss av isen. Dioriten gav upphov till betydligt mindre block liksom den hårda och småsprickiga porfyren, som finns i norra delen av Algutsboda. I regel är blocken glest spridda på ytan och inne i moränen, s.k. normalblockig morän, vilken är den vanligaste odlingsjorden i trakten. De många och ibland breda stenmurarna vittnar om en imponerande odlingsmöda – det har beräknats att den totala volymen av stenmurarna i Algutsboda socken är lika stor som volymen av Cheopspyramiden i

Jätteblock av röd Växjögranit i "Grimmansmåla mo". Sådan granit utvanns tidigare i trakten, först i s.k. blocksten (som detta block), senare i fast berg (G. Knutsson 2008).

Egypten (Edmark 1981). Moränen längs denna del av leden är dock oftast rik- eller storblockig och har varit alltför svår att uppodla utom på några få "lyckor".

Se er omkring längs leden! Det finns dels större ytor med stora granitblock, dels några mycket stora block, flyttblock eller s.k. jättekast.

Genom staplar av stora block och överhäng vid jättekast bildas till och med små grottor, t.ex. vid höjden sydost om Grimmansmålasjön, där jättekastet mäter cirka 5 x 5 x 5 meter!

Granitberggrunden

Granit är den vanligaste bergarten i hela regionen och det finns såväl röda som gråa varianter. Den röda Växjögraniten kan studeras i fast ”klyft” (häll) på några ställen i närheten av leden, t.ex. cirka 600 meter sydost om Sjömålen och knappt 100 meter söder om sjöstranden, vid vattentornet i Fixalund, ovanför torpruinen nära Drottning Kristinas källa samt i slutet av leden i höjden sydost om Grimmansmålasjön.

Granit är en medelkornig till grovkornig djupbergart, som främst består av mineralen kvarts (vitgrå eller svagt blåaktig) och kalifältspat (rödviollett) samt i övrigt svart glimmer och grå kalknatronfältspat. Granitens välutbildade sprickor och sprickplan gör dels att det är goda möjligheter att finna grundvatten vid brunnsborrning, dels att brytning och förädling av prydnadssten underlättas, men den bryts framförallt för sin vackra färg (Nilsson & Knutsson 1972). Vissa varianter av Smålandsgranit bryts och förädlas fortfarande, t.ex. i Oskarshamnstrakten, och kan sedan som vacker ytbeklädnad beskådas i bankpalats och storhotell runt om i världen – liksom förstås montras med konstglas från Småland!

Brytning av s.k. blocksten var relativt vanligt i stenindustrins barn-dom för tillverkning av enklare gravvårdar och stenstolpar, vilket man kan se exempel på längs leden, t.ex. nordost om nämnda källa. Grundarna till det som nu heter Emmaboda Granit lär ha letat stora block av såväl röd som s.k. svart granit (en basisk bergart) i trakterna av Hägerhult och Bialite i Algutsboda socken. Stenbrytning i fast berg och i lite större skala kan man studera spåren av på andra sidan gamla landsvägen och husen vid Fixalund (nära vattentornet).

Sjöbrånen

Längre söderut finner vi ännu ett torp men denna gång i ruiner. Ett äppelträd, en syrenbuske, ett spisiröse och en stenkällare.

Några mansåldrar tar det för naturen att återta den plats, där generationer framsläpat sina dagar.

På 1830-talet nämns Sjöbrånen för första gången. Då bodde den sjuklige Peter Håkansson med sin Anna här. Trots flera barn och liten stuga hade man ändå plats för inhyses; änkan Lena Håkansdotter med sina tre barn. På senare delen av 1800-talet flyttade Peter Johansson hit med sin familj. Peter var kommunens förste arbetsförmedlare. Pigor och drängar som var intresserade av arbete i Tyskland följde han med och anvisade plats.

Stenkällaren vid Sjöbrånen (P. Melin 2008).

Grimmansmålasjön är en vacker skogssjö, som nyttjas för härliga friluftsviteter såväl sommar som vinter i form av bad, båtsport, skridskoåkning och fiske. Sjön är grund och stenig samt näringsfattig som de flesta skogssjöar i Småland (G. Knutsson 2008).

Den torra sommaren 1914 utbröt en våldsam skogsbrand och Peter fick fly hals över huvud ut på Grimmansmålasjön. Som genom ett under klarade sig stugan och här bodde han kvar till sin död några år senare.

Men elden behövde inte alltid vara av ondo som namnet Sjöbrånen antyder. Det var vårt broderfolk i öster som lärde oss tekniken med svedjebruk, att under ordnade former bränna ner skogen för att odla råg och rovor i askan. Men lyckan var kortvarig. Efter tre, fyra år av stora skördar blev marken utarmad, gräset gjorde sitt intåg och kunde utnyttjas till vinterfoder innan skogen åter tog över.

Drottning Kristinas källa

Vår vandring fortsätter och under några hundra meter går vi parallellt med Kungsvägen söderut. När Karl den XI:e byggde sin nya flottbas i Karlskrona behövdes också vägar för att snabbt kunna föra ner trupper till de väntande skeppen. Elddopet kom redan några år senare, när tusentals karoliner passerade här på väg mot Europas slagfält.

Enligt en lokal (och fantasifull) tradition färdades dessförinnan också drottning Kristina här på sin väg mot Rom. Hon rastade då vid den källa, som ligger vid leden. Den kallas därför Drottning Kristinas källa, men äldre personer nämner den ”Johans källa” efter den siste torparen, som bodde i torpet intill.

En källa (kallkälla) är ett distinkt utflöde av grundvatten ur jord eller berg och den vattensamling med avrinning (t.ex. en bäck), som ofta förekommer. Vattentemperaturen brukar vara låg och jämn (mellan +6 och +8 grader Celcius i dessa trakter). Detta gör att en äkta källa inte fryser på vintern och ger ett svalkande vatten på sommaren (Knutsson & Tornehed 1984). Källorna har haft/har en mycket viktig funktion för vattenförsörjningen. Så sent som under torrsomrarna på 1950–1960-talen bar människorna vatten 300–500 m från denna källa till husen uppe på höjden. Det klara och friska vattnet smakar gott och har uppskattats mycket av lokalbefolkningen.

Källan ligger mycket typiskt vid foten av en relativt brant sluttning av jordarten morän och den underliggande granitberggrunden. Vattnet tränger fram vid kontakten mellan ett stort och flera mindre stenblock, så att det bildas en källbassäng, som numera har en bred utflödeskanal, vilket gör att flödet verkar vara dämt.

Tidigare var vattennivån i källan lägre och vattnet rann av i en liten

Drottning Kristinas källa ligger mycket typiskt nedanför en markerad sluttning i moränmark på underliggande granitberggrund. Den har ett relativt kraftigt flöde av klart och kallt vatten (G. Knutsson 2008).

porlande bäck. Flödet varierade mellan 25 och 100 m³/dygn med det högsta flödet på våren och det lägsta på sensommaren och förhösten.

En del speciella växter, främst mossor som t.ex. stor näckmossa, trivs i och omkring själva källan. Larver av natt- och bäcksländor och vissa mikroorganismer brukar finnas i källvatten med relativt konstant flöde och temperatur, men har inte närmare undersökts. Däremot har vattenkemin i källan studerats ända sedan 1968 genom att källan ingår i Sveriges Geologiska Undersöknings (SGU) observationsområde för grundvatten i Emmabodatrakten. Vattenkemin har varit förhållandevis stabil med pH omkring 6 även under de svåraste åren av försurning på 1970- och 1980-talen (Knutsson 1981).

Notön

Så småningom ser vi Grimmsmålasjön igen och kommer strax ut på Notön, som tillhör torpet Sjomålen. Namnet får oss att inse hur viktigt insjöfisket var ända in i modern tid. I början på 1800-talet avlönade

gästgiveriet i Emmabo en egen fiskare. Av alla metoder var det fasta fisket mest rationellt. Fördämningarna vid kvarnar och andra industrier kompletterades med ålakistor som ännu på 1960-talet gav goda fångster.

På en flytbro passerar vi det lilla vattendrag som förbinder Grimsmålasjön med Stenkaret, en utbuktning av Lyckebyån, och når strax vår utgångspunkt.

Slutord

Med öppna sinnen och nyfikenhet kan vi lära oss att läsa den mest spännande av alla böcker – naturen. Överallt finns också spåren efter dem som kom före oss. Odlingsrösen, husgrunder, kolbottnar, stigar, vägar ... Efter en generation är en livsgärning bortglömd, men deras slitna leder och värkande ryggar har banat väg för oss som kom efter.

Men det är inte bara människans historia vi kan läsa utan även själva naturens. Vind, vatten, is och kyla samt värme har alla påverkat vår livsmiljö och skapat förutsättningar för liv. Vandringen runt Bielkeleden kan berätta historien – om vi är beredda att lyssna.

Gert Knutsson (geologi) / Per Melin (historia)

Litteraturförteckning:

- Edmark, P. 1981: Stenen i marken och stenen i murarna. Algutsboda Sockenbok Del V, s. 320–333.
- Esplund Lindquist, Chr. 1993: Rostockaholme – vegetationsutveckling under 10 000 år. I Dackebygd, s. 33–45.
- Hällström, A. 2007: Rostockaholme. Arkeologisk undersökning 1991–2001. Kalmar läns museum, 18 sidor, 23 bilagor.
- Knutsson, G. 1962: Algutsbodatraktens geologi. Algutsbodaboken Del I, s. 9–54.
- Knutsson, G. 1965: Synpunkter på naturvårdsåtgärder. I Dackebygd, s. 9–24.
- Knutsson, G. 1967: Aktuella naturvårdfrågor. I Dackebygd, s. 19–30.
- Knutsson, G. 1970: Om grundvatten och vattenförsörjning (Speciellt för Algutsbodatrakten), Algutsboda Sockenbok Del II, s. 389–429.
- Knutsson, G. 1977: Huvudhultakvarns naturreservat med omgivning. Algutsboda Sockenbok Del IV, s. 230–238.

- Knutsson, G. 1981: Förurning av mark och vatten, Exempel från Algutsbodatrakten. Algutsboda Sockenbok Del V, s. 334–346.
- Knutsson, G. & Tornehed, S. 1984: Källor i Algutsboda. Algutsboda Sockenbok Del VI, s. 423–456.
- Melin, P. 2000: Rostockaholme. Algutsboda Sockenbok Del XI, s. 283–300.
- Melin, P. 1993: Rostockaholme. I Dackebygd, s. 23–32.
- Melin, P. 2005: Rostockaholme i nytt ljus. I Dackebygd, s. 16–21.
- Nilsson, B. & Knutsson, G. 1972: Om berggrunden i Algutsboda. Algutsboda Sockenbok Del III, s. 378–389.

Lästips:

- Edqvist, M. & Karlsson, T. (red.) 2007: Smålands flora. SBF-förlaget, Uppsala,
Band 1 (allmän del med utflyktsmål bl.a. i Emmaboda kommun), 336 sidor.
Band 2 (växtförteckning), 880 sidor med utbredningskartor för olika arter.
- Hansson, M. 2001: Huvudgårdar och herravälden – en studie i småländsk medeltid. Almqvist & Wiksell International, Stockholm, 369 sidor.
- Hansson, M. 2008: Det medeltida Småland. Historiska Media, Lund, 251 sidor.
- Källakademin 2006: Källor i Sverige. Svensk Byggtjänst, Stockholm, 256 sidor.
- Länsstyrelsen i Kalmar län 1997: Natur i Östra Småland, 382 sidor.
- Magnusson, G. (red.) 2001: Möre, historien om ett småland. Kalmar läns museum, 672 sidor.

Särtryck ur Algutsboda sockenbok del XIV
Åkessons tryckeriaktiebolag, Emmaboda 2008
Utgiven av Algutsboda Hembygdsförening